

СУСПІЛЬНА МОРАЛЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Іванець М., Костицький В., Петрова Т.

(юристи)

Дослідження проблем регулювання суспільних відносин із застосуванням норм моралі має неоднозначні наукові тлумачення як в етиці, так і в юриспруденції. Суспільна мораль у роботах вчених визначається як «публічна мораль» (Т. Нагель, А. Разін, Р. Рорті), «соціальна етика» (А. Ріх), «інституційна етика» (Р. Хардін) тощо [1]. Водночас дана проблематика досить повно і вичерпно висвітлена в науковій літературі [2].

Між тим, важливим питанням залишається визначення поняття суспільної моралі. Зокрема, у сучасній адміністративно-правовій науці був сформульований висновок щодо того, що визначення суспільної моралі як об'єкта протиправного посягання є досить складною філософсько-правовою проблемою, яка, перш за все, вимагає самостійного дослідження моралі і права як форм громадської свідомості [3].

У дослідженнях сучасної юридичної науки подеколи затушовуються відмінності між різними формами (типами) моралі. Так, І.І. Припхан, аналізуючи історичну змінюваність суспільної моралі, зауважує, що завжди «існували певні моральні норми, які були загальними для різних соціальних ланок суспільства. Саме тому, варто вести мову про існування певних загальнолюдських моральних поглядів, які є незмінними, і, незалежно від часово-просторових рамок та структуризації суспільства, супроводжують людство на протязі усієї історії цивілізації» [4]. Тим самим ця дослідниця підміняє категорію суспільної моралі мораллю загальнолюдською, що, очевидно, не можуть бути тотожними з огляду на суттєву різницю в охопленні тих чи інших суспільних колективів – конкретного суспільства чи всього людства (сукупності суспільств).

Категорія «суспільна мораль» в юридичній науці та законодавстві України має порівняно нетривалу історію появи та розвитку. Водночас у законодавстві та на науковому рівні нині досить часто вживаються близькі за змістом поняття «мораль», «громадська мораль», «моральність», «моральні засади суспільства» тощо. Спільним для них є: 1) оціночний характер відповідних право положень [5]; 2) спільна зорієнтованість за врегулювання правовими засобами тих чи інших проявів, сторін, елементів суспільної моралі. Тому метою дослідження цієї проблематики має бути з'ясування змісту категорії суспільної моралі як найбільш суттєвої з точки зору широти охоплюваних нею суспільних явищ.

Наявність близьких за значенням термінів у законодавстві свідчать про відсутність усталеного та єдиного підходу щодо того, яку категорію з числа моральнісних слід використовувати та необхідність науково-термінологічного і законодавчого узагальнення використання термінів з метою опрацювання універсального розуміння такого явища, яким є суспільна мораль.

На думку І.І. Припхан, «головна відмінність тлумачення суспільної моралі в праві від її розуміння в етиці, психології, соціології і філософії полягає в тому, що в праві вона розглядається не як різновид суспільної свідомості, а як об'єкт правового захисту та регулятор суспільних відносин (при дослідженні генезису правових норм та джерел права). В останньому значенні передбачається, що поряд із нормами моралі, суспільні відносини регулюються і нормами права (в тому випадку, коли моральне регулювання є недостатнім)» [6].

Питання захисту саме суспільної моралі за сучасних умов є невідкладними. Необхідність захисту суспільної моралі правовими важелями та регуляторами обумовлює постановку проблеми дослідження правового регулювання захисту суспільної моралі в сучасній Україні.

Крім того, видається слушною думка, що утвердження правових засад захисту суспільної моралі необхідно розглядати не відокремлено, а в загальному контексті проведення комплексної широкомасштабної правової реформи в нашій державі.

Неможливо утвердити такий захист без послідовної демократизації суспільного та державного життя, неможливо й утвердити європейські політико-правові цінності без підвищення ролі та значення суспільної моралі в соціумі.

Як зазначалося, зокрема, в Національній програмі патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.1999 р. № 1697, «розбудова суверенної, демократичної, правової держави потребує від органів виконавчої влади, громадських та релігійних організацій вжиття заходів для розвитку в громадян духовності, виховання патріотизму та поваги до історичної спадщини Українського народу, впровадження у суспільну свідомість співвітчизників загальнолюдських моральних цінностей, виховання оптимізму та впевненості кожної людини у своєму майбутньому, формування здорового способу життя» [7].

Надалі Президент України наголосив у своєму Указі «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» від 15.03.2002 р. № 258, що «захист моральності, утвердження в суспільстві загальнолюдських гуманістичних цінностей, здорового способу життя, докорінне вдосконалення системи духовного, морально-етичного, патріотичного, правового, естетичного та екологічного виховання перш за все молоді та дітей, забезпечення реалізації відповідних конституційних прав і свобод людини і громадянина, захист прав та інтересів дитини, підвищення суспільного значення сім'ї, утвердження шанобливого ставлення до жінки, постійна турбота про підростаюче покоління, його виховання, широке залучення до цієї загальнонародної справи творчих спілок, органів місцевого самоврядування, всієї громадськості є на сучасному етапі одним із найпріоритетніших напрямів діяльності Кабінету Міністрів України, всіх центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, навчальних закладів, засобів масової інформації та правоохоронних органів» [8].

Разом з тим, закріплення на нормативному рівні необхідності захисту суспільної моралі аксіоматично вимагає і більш чіткого розуміння специфіки, змісту та обсягу того явища, яке, власне, і має захищатися правовими засобами. Це, у свою чергу, порушує питання про необхідність комплексного концептуально-понятійного окреслення змісту феномену суспільної моралі.

У ході такого дослідження слід виходити з діалектичної єдності сутнісних, змістовних та формально-юридичних компонентів (аспектів) розуміння та тлумачення суспільної моралі як об'єкта наукового дослідження та практично-правового захисту. До числа сутнісних компонентів ми відносимо уявлення про характер суспільної моралі у її взаємозв'язку та в диференціації з іншими типами (формами) моралі, зокрема з абсолютною та індивідуальною мораллю; до змістовних – внутрішню структуру суспільної моралі в єдності компонентів, що складають її структуру і, як такі, підлягають правовому захисту з боку держави та її органів; до формально-юридичних – особливості нормативного визначення в законодавстві відповідних понять та критеріїв віднесення тих чи інших діянь до таких, що порушують суспільну мораль (або ж не порушують її приписи та настанови).

В сучасній юридичній науці, зокрема на рівні філософії та методології права, зроблено досить влучний та в цілому закономірний висновок про те, що таке уточнення має відбуватися у контексті синтезу здобутків різних галузевих суспільствознавчих наук, зокрема юриспруденції та етики, стиком яких, у даному аспекті, виступає загальна теорія соціальної регуляції. [9].

У такому контексті до спеціально-юридичних передумов уточнення обсягу та змісту поняття суспільної моралі відносять такі, як: ускладнення сучасних соціорегулятивних систем; термінологічна обмеженість сучасного понятійно-категоріального апарату юриспруденції й моральної філософії; існуюча плюралістичність, властива як право-, так і моралерозумінню [10].

Так, дещо інший підхід був свого часу запропонований в адміністративно-правовій науці В.О. Морозовою, яка вважала, що «приводом для з'ясування загального поняття моралі як категорії загальнолюдського рівня є те, що в юридичних нормах здійснюються загальні цілі, які панують над приватним, і це надає їм морального значення» [11].

Навпаки, суттєвим, з нашої точки зору, в контексті пошуку змісту засад адміністративно-правового захисту суспільної моралі за умов сучасної України, видається така диференціація сенсів суспільної моралі, тих її актуальних практичних проявів, які мають власне юридичний зміст і потребують саме юридичного захисту.

Так, науково-правові позиції з приводу співвідношення ключових понять «суспільна мораль» та «моральні засади суспільства» чітко розподіляються на дві групи: відповідно до першої позиції ці категорії ототожнюються, визначаються як синонімічні [12], тоді як інша позиція ґрунтується на їхньому розрізненні [13]. При останньому підході диференціація цих понять ґрунтується на тому, що: 1) суспільна мораль певною мірою відбиває основну ідеологію суспільства, його цивілізаційні цінності на певній стадії розвитку; 2) її основи відображено в конституційних засадах суспільного ладу; 3) суспільна мораль є вужчим за змістом поняттям, її основні ідеї втілені в нормах публічного права, вона впливає й на формування цивільно-правових інститутів чи норм і, зокрема, може асоціюватися в цивільному праві з поняттям публічного порядку [14].

Таким чином, «лінія вододілу» пролягає між суспільною мораллю та моральними засадами суспільства, на думку С.І. Шимон, в тому, що перше поняття є публічно-правовим, а друге – приватно-правовим. Проте, за такого підходу позиція автора виглядає внутрішньо суперечливою: не можна поняття суспільної моралі вважати відносно вужчим, аніж поняття моральних засад суспільства, оскільки ці дві сфери правового регулювання не розрізняються за критерієм «вужче-ширше».

В.В. Костицький слушно зазначає, що суспільна мораль є таким феноменом вищого порядку, якому притаманне визнання усім суспільством або його переважною більшістю відповідної системи цінностей та правил поведінки, які склалися внаслідок загальносуспільного мовчазного консенсусу [15].

До цього також іноді додаються такі критерії вирізнення суспільної моралі, на відміну від індивідуальної та загальнолюдської, як призначення вміщених у суспільній моралі моральних норм (забезпечення спільного блага) та предмет моральної регуляції (поведінка індивідів як учасників суспільних відносин, функціонування окремих суспільних інститутів та суспільства в цілому) [16].

Отже, про захист суспільної моралі слід говорити саме тоді, коли відповідні порушення суспільної моралі вже відбулися і слід вживати заходів щодо усунення таких порушень і виправлення становища. При цьому важливо наголосити, що поновленню підлягають, у цьому контексті, не лише права та свободи людини, але і суспільства в цілому, оскільки при захисті суспільної моралі як публічно-правової (а не лише етичної) категорії йдеться про суспільні інтереси, їх узгодженість та гармонізацію з особистими інтересами.

Література:

1. Див.: Философский словарь / Авт.-сост. И.В. Андрущенко, О.А. Вусатюк, С.В. Линецкий, А.В. Шуба. – К.: А.С.К., 2006. - С. 575; Рабінович С. Суспільна мораль як предмет етики й юриспруденції // Право України. – 2011. - №8. – С. 177.
2. Припхан І.І. Конституційно-правові засади захисту суспільної моралі. Дис. ... канд.. юрид. наук. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. - С. 17-25.
3. Морозова В.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі. Автореф. дис. ... канд.. юрид. наук. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2003. – С. 8.

4. Припхан І.І. Конституційно-правові засади захисту суспільної моралі. Дис. ... канд.. юрид. наук. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. - С. 25.
5. Грицак О.В. Моральні засади суспільства як оціночна категорія українського цивільного права // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Advokat/2010_3/2010-3-grytsak.pdf.
6. Припхан І.І. Конституційно-правові засади захисту суспільної моралі. Дис. ... канд.. юрид. наук. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. - С. 31.
7. Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.1999 р. №1697 // Офіційний вісник України від 01.10.1999 - 1999 р., № 37, стор. 33, код акту 10724/1999.
8. Указ Президента України “Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя” від 15.03.2002 р. №258 // Офіційний вісник України від 05.04.2002 - 2002 р., № 12, стор. 6, стаття 555, код акту 21864/2002.
9. Рабінович С. Суспільна мораль як предмет етики й юриспруденції // Право України. – 2011. - №8. – С. 178-179.
10. Рабінович С. Суспільна мораль як предмет етики й юриспруденції // Право України. – 2011. - №8. – С. 173.
11. Морозова В.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі. Автореф. дис. ... канд.. юрид. наук. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2003. – С. 7.
12. Махінчук В.М. Моральні засади суспільства як один з чинників цивільного законодавства та критеріїв визначення меж здійснення особистих немайнових прав //Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії та практики. Зб. наук.праць. За матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Х., 29-30 квітня 2004 р. - К., 2004. – С. 261.
13. Шимон С.І.Розмежування понять «суспільна мораль», «моральні засади» та «моральність» у цивільному праві // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_SND_2008/Pravo/26738.doc.htm.
14. Шимон С.І.Розмежування понять «суспільна мораль», «моральні засади» та «моральність» у цивільному праві // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_SND_2008/Pravo/26738.doc.htm.
15. Костицький В.В.Захист суспільної моралі як нова функція демократичної держави // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). — 2010.— № 3-4. — С. 8.
16. Рабінович С. Суспільна мораль як предмет етики й юриспруденції // Право України. – 2011. - № 8. - С. 176-177.